

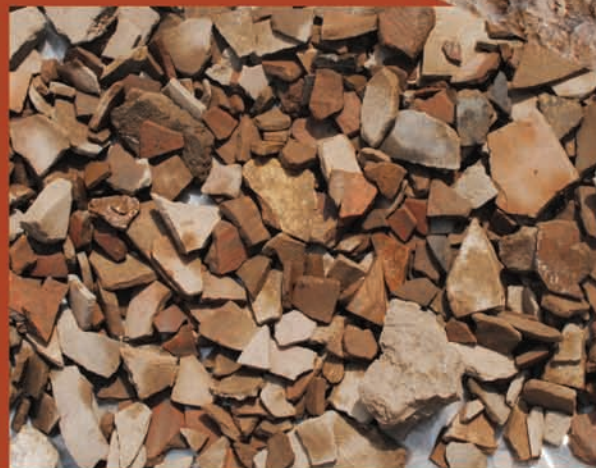

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας
Παρασκευή, 9 Μαρτίου 2012

επιμέλεια

Εύα Σημαντώνη-Μπουρνιά
Ευγενία Γερούση
Όλγα Κακαβογιάννη

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ
ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Δρ Φ. Ζαφειροπούλου, Επίτ. Έφορος Αρχαιοτήτων

Μέλη

Ο. Κακαβογιάννη, Επίτ. Διευθύντρια Αρχαιοτήτων

Δρ Β. Νικολόπουλος, Αρχαιολόγος ΥΠ.ΠΟ.Τ.

Ο. Παλαγγιά, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου

Γ. Ρήγινος, Αρχαιολόγος ΥΠΠΟΤ

Ν. Σγουρίτσα, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου

Δρ Μ. Φιλήμονος, Επίτ. Διευθύντρια Αρχαιοτήτων

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Μ. Τιβέριος, Καθηγητής Πανεπιστημίου, Ακαδημαϊκός

Μέλη

Δρ Ε. Γερούση, Διευθύντρια Αρχαιοτήτων ΥΠΠΟΤ

Α. Αρχοντίδου, Επίτ. Διευθύντρια Αρχαιοτήτων

Δ. Δαμάσκος, Επίκ. Καθηγητής Πανεπιστημίου

Λ. Δεριζιώτης, Επίτ. Διευθυντής Αρχαιοτήτων

Δρ Α. Ντάρλας, Διευθυντής Αρχαιοτήτων ΥΠΠΟΤ

Ε. Σημαντώνη-Μπουρνιά, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου

Συντονισμός έκδοσης
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Σχεδιασμός εξωφύλλου
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Σελιδοποίηση, εκδοτική επιμέλεια
ΚΙΚΗ ΜΠΙΡΤΑΧΑ

ISBN: 978-618-81337-0-9
© Ένωση Αρχαιολόγων Ελλάδος «Ηώς»

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή –ολική, μερική ή περιληπτική– των κειμένων ή του εικονογραφικού υλικού με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια από τους συγγραφείς και την Ένωση Αρχαιολόγων Ελλάδος «Ηώς».

**ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ
ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ**

Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας.
Παρασκευή, 9 Μαρτίου 2012.
Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων

επιμέλεια
Εύα Σημαντώνη-Μπουρνιά
Ευγενία Γερούση
Όλγα Κακαβογιάννη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. ΝΤΑΡΛΑΣ. Και αυτά Αρχαία είναι... Το ζήτημα της έρευνας, προστασίας και ανάδειξης των παλαιολιθικών καταλοίπων στη χώρα μας	9
Γ. ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ, ΧΡ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ. Η συστηματικότητα μιας σωστικής ανασκαφής: Η αρχαιολογική έρευνα ενός μινωικού νεκροταφείου στην Επαρχία Σητείας	19
Ο. ΚΑΚΑΒΟΠΙΑΝΝΗ. Μεγάλα Έργα και ανασκαφές: Αρχαία, αρχαιολογία και αρχαιολόγοι	27
Μ. ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ. Πετράς Σητείας. Συντήρηση, τεκμηρίωση και διαχείριση των ευρημάτων, κινητών και ακίνητων, μιας μακροχρόνιας ανασκαφής	41
Ε. ΣΗΜΑΝΤΩΝΗ-ΜΠΟΥΡΝΙΑ. Η ανάδειξη μνημείων και χώρων ως διαχείριση αρχαιολογικού έργου	47
Θ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, Γ. ΒΑΒΟΥΡΑΝΑΚΗΣ. Βελτιστοποίηση στη συλλογή και διαχείριση της πληροφορίας των ανασκαφικών δεδομένων: Το παράδειγμα του Απεσωκαρίου	55
Ν. ΚΑΡΑΔΗΜΑΣ. Η αξιοποίηση της ψηφιακής τεχνολογίας για την προώθηση της αρχαιολογικής έρευνας, με αφορμή το παράδειγμα του Αιγέα - Εταιρείας Αγαιακής Προϊστορίας	69
Α. ΛΟΥΒΗ. Δίκτυο Θεματικών Τεχνολογικών Μουσείων ΠΙΟΠ: Ένα μοντέλο διαχείρισης της νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς (περίληψη)	77
Π. Α. ΠΑΝΤΟΣ. Η εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου των ανασκαφών στην Ελλάδα. Προβλήματα και εμπειρίες	79
Β. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ. Διαχείριση υλικού και δεοντολογία	87
Ε. ΠΑΠΟΥΛΙΑΣ. Οι επιδράσεις των αποφάσεων των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διαμόρφωση πλαισίου διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο	93
Γ. ΠΑΛΛΗΣ. Σκέψεις για τη δημοσίευση του αρχαιολογικού υλικού στην Ελλάδα	105
Μ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ. Το αδημοσίευτο αρχαιολογικό υλικό: Ανασκαφές και ευρήματα	111
Μ. ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ. Ινστιτούτο Αγαιακής Προϊστορίας: Ένας ουσιαστικός παράγων για την εξέλιξη της αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα	117
Π. ΒΑΛΛΑΒΑΝΗΣ. Το μέλλον των ανασκαφών	125

«Κι αυτά Αρχαία είναι»!
ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ, ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ
ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΜΑΣ

Ανδρέας Ι. Ντάρλας

Εισαγωγή

Αποτελεί κοινό τόπο πλέον η διαπίστωση ότι η παλαιολιθική αρχαιολογία στην Ελλάδα έχει παραμείνει στο περιθώριο της εν γένει αρχαιολογικής επιστήμης και έρευνας. Οι κυριότερες αιτίες που δεν επέτρεψαν την ανάπτυξή της είναι λίγο-πολύ γνωστές: η έντονη παρουσία καταλοίπων από εξαιρετικά σημαντικούς πολιτισμούς της Εποχής του Χαλκού και των ιστορικών χρόνων, η γοητεία που άσκησε η κλασική Ελλάδα σε όλο το νεότερο δυτικό κόσμο και η επιθυμία που αυτή γέννησε στους αρχαιολόγους των ανεπτυγμένων χωρών της Δύσης για έρευνα και μελέτη των μνημείων της, καθώς επίσης και το γεγονός ότι η κλασική αρχαιολογία αποτέλεσε ένα από τα βασικά εργαλεία του νεοελληνικού κράτους για την οικοδόμηση της κυρίαρχης ιδεολογίας του.

Οι όποιες σποραδικές προσπάθειες έγιναν στο παρελθόν για τη διενέργεια παλαιολιθικών ερευνών και τη διδασκαλία της παλαιολιθικής αρχαιολογίας δε στάθηκαν ικανές να οδηγήσουν στη διάδοση και την ανάπτυξη αυτού του τομέα της αρχαιολογίας, καθώς είτε δεν ολοκληρώθηκαν (π.χ. Markovits, Θεοχάρη) είτε ήταν πολύ σύντομες, δίχως συνέχεια (Leroi-Gourhan, Higgs, Bailey). Ωστόσο, ακόμη και αυτές οι εξαιρετικά σύντομες προσπάθειες οδήγησαν μερικούς Έλληνες αρχαιολόγους να ειδικευτούν στην παλαιολιθική αρχαιολογία. Είναι προφανές ότι αν είχαν αποκτήσει πιο συστηματικό χαρακτήρα και μεγαλύτερη διάρκεια, θα υπήρχαν σήμερα πολύ περισσότεροι αρχαιολόγοι με αντικείμενο έρευνας την Παλαιολιθική Εποχή, η αντίστοιχη έρευνα θα είχε αναπτυχθεί πολύ περισσότερο και τα παλαιολιθικά κατάλοιπα θα προστατεύονταν καλύτερα.

Εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, λοιπόν, η παλαιολιθική αρχαιολογία στη χώρα μας δεν καλλιεργήθηκε ούτε στα πανεπιστημιακά αμφιθέατρα ούτε στο ανασκαφικό πεδίο. Κύριες συνέπειες αυτής της υπανάπτυξης είναι αφενός μεν ότι οι γνώσεις μας για την Παλαιολιθική Εποχή στον ελλαδικό χώρο παραμένουν εξαιρετικά περιορισμένες, ουσιαστικά ανύπαρκτες, αφετέρου δε –και σημαντικότερη– ότι τα παλαιολιθικά κατάλοιπα στην πραγματικότητα δεν προστατεύονται, αφού οι Έλληνες αρχαιολόγοι, σχεδόν στο σύνολό τους, αδυνατούν να τα αναγνωρίσουν, να τα προστατέψουν και να τα μελετήσουν. Το γεγονός ότι έως τώρα δεν έχει διενεργηθεί, ουσιαστικά, καμία σωστική παλαιολιθική ανασκαφή είναι χαρακτηριστικό. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ωστόσο, ότι κατά την εκτέλεση διαφόρων έργων, μικρών και μεγάλων (όπως οδικοί άξονες, αγωγοί, εργοστάσια, λιγνιτωρυχεία, αμμωρυχεία κ.τ.λ.), έχουν καταστραφεί πολλές παλαιολιθικές θέσεις δίχως να γίνουν αντιληπτές. Ακόμη πιο λυπηρό και δυσοίωνα, όμως, είναι το γεγονός ότι η ελληνική αρχαιολογική κοινότητα, στη συντριπτική της πλειονότητα, αγνοεί την

έκταση της καταστροφής παλαιολιθικών θέσεων, αφού αγνοεί την ύπαρξή τους και την ανάγκη προστασίας τους¹.

Και όμως στην Ελλάδα υπάρχουν πάρα πολλές παλαιολιθικές θέσεις και μάλιστα όχι μόνο σε σπήλαια αλλά και υπαίθριες. Αυτό που απουσιάζει από τη χώρα μας δεν είναι τα παλαιολιθικά κατάλοιπα, αλλά οι ειδικευμένοι αρχαιολόγοι, οι οποίοι θα τα αναγνωρίσουν, θα τα διασώσουν και θα τα μελετήσουν. Το μόνο που απαιτείται για να ανακαλυφθούν και να μελετηθούν τα κατάλοιπα της Παλαιολιθικής Εποχής είναι η ανάληψη σχετικών ερευνών από ειδικούς.

Τα τελευταία χρόνια, βέβαια, έχουν σημειωθεί κάποια βήματα προόδου προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς διενεργούνται λίγες (δυστυχώς μόλις 2-3) παλαιολιθικές ανασκαφές, ενώ το γνωστικό αυτό αντικείμενο έχει αρχίσει να διδάσκεται, έστω και ελλιπώς, σε μερικά ελληνικά πανεπιστήμια. Οι προσπάθειες αυτές, όμως, όσο δεν αποκτούν συστηματικό χαρακτήρα, παραμένουν εντελώς ανεπαρκείς για να βγάλουν την παλαιολιθική αρχαιολογία από το περιθώριο και την υπανάπτυξη.

Παρακάτω περιγράφεται με συντομία πώς διαμορφώνεται σήμερα στη χώρα μας η πραγματικότητα ως προς την έρευνα της Παλαιολιθικής Εποχής και την προστασία των καταλοίπων της.

Εκπαίδευση - πανεπιστημιακή διδασκαλία

Δίχως καμία αμφιβολία, η έλλειψη πανεπιστημιακής διδασκαλίας αποτελεί τη βασικότερη αιτία υπανάπτυξης της παλαιολιθικής αρχαιολογίας. Η σύντομη διδασκαλία του σχετικού μαθήματος από τον Δ. Θεοχάρη και ακόμη περισσότερο από τον Α. Ζώη στη δεκαετία του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980 έμειναν δίχως συνέχεια στα ελληνικά πανεπιστήμια, ενώ κάποια, ελάχιστα βήματα που έχουν σημειωθεί τελευταία, είναι οπωσδήποτε ενθαρρυντικά αλλά παραμένουν συμπτωματικά, ανοργάνωτα και εν τέλει ανεπαρκή. Είναι χαρακτηριστικό ότι έως τώρα δεν έχει προκηρυχτεί καμία θέση παλαιολιθικής αρχαιολογίας σε κάποιο ελληνικό πανεπιστήμιο². Από σύμπτωση μόνο έτυχε τα τελευταία χρόνια να καταληφθούν από παλαιολιθικούς αρχαιολόγους κάποιες θέσεις που είχαν προκηρυχτεί είτε για τη Νεολιθική είτε για την Εποχή του Χαλκού³.

1. Ένα άλλο σύμπτωμα της υπανάπτυξης της παλαιολιθικής αρχαιολογίας, δυστυχώς όχι αμελητέο, που συμβάλλει με τη σειρά του στη διαίωσή της, είναι και το ακόλουθο: το εν λόγω ερευνητικό πεδίο θεωρείται «ξέφραγο αμπέλι», με συνέπεια να δραστηριοποιούνται σε αυτό ακόμη και αναρμόδιοι. Παρατηρούμε λοιπόν διάφορους μη ειδικούς ή ερασιτέχνες ερευνητές να αυτοχρίζονται ειδικοί, να διενεργούν έρευνες (νόμιμες ή παράνομες) και να ανακοινώνουν φοβερά και τρομερά «ευρήματα», τα οποία βέβαια δεν αντέχουν σε καμία επιστημονική κριτική, απαξιώνοντας όμως έτσι την επιστήμη. Μερικοί από αυτούς μάλιστα έχουν φτάσει μέχρι το σημείο να επιβραβεύονται από την πολιτεία, η οποία τους χορηγεί και άδειες ανασκαφής ή ακόμη και χρηματοδοτήσεις για να ιδρύσουν μουσεία για να στεγάσουν τα «ευρήματά» τους, προκαλώντας εύλογα την αντίδραση των ειδικών. Με τη σειρά τους οι περισσό-

τεροι αρχαιολόγοι (και άλλοι επιστήμονες), μέσα στην άγνοιά τους, θεωρούν ότι αυτό το πνεύμα «τσαρλατανισμού» χαρακτηρίζει την παλαιολιθική έρευνα και αποστρέφουν το βλέμμα τους από αυτή.

Το μεγαλύτερο δυστόχημα, βέβαια, είναι ότι τέτοια φαινόμενα δεν παράγονται μόνο από ερασιτέχνες «ερευνητές» αλλά ακόμη και από αρχαιολόγους (ενίοτε και με ...επίζηλους τίτλους) ειδικευμένους σε άλλες περιοχές, οι οποίοι αναζητούν εδώ τη δόξα του πρωτοπόρου. Στην προσπάθειά τους αυτή, μάλιστα, ορισμένοι δεν διστάζουν ακόμη και να επιχειρήσουν να αποσιωπήσουν προηγούμενες επιστημονικές έρευνες των ειδικών. Σημάδια των καιρών.....

2. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η παλαιότερη προκήρυξη μιας θέσης ΕΔΠ, με γνωστικό αντικείμενο, όμως, την «Παλαιολιθική και Νεολιθική Εποχή». Βέβαια το μόνο κοινό στοιχείο που συνδέει αυτές τις δύο εποχές είναι το

Έρευνα

Όσον αφορά την έρευνα, κανείς από τους κύριους ερευνητικούς φορείς στη χώρα μας, δηλαδή τα Πανεπιστήμια, την Αρχαιολογική Εταιρεία, τις ξένες αρχαιολογικές σχολές και την Αρχαιολογική Υπηρεσία, δεν έχει εντάξει την παλαιολιθική έρευνα κατά τρόπο συστηματικό στο πεδίο της δραστηριότητάς του.

Για την πανεπιστημιακή έρευνα ισχύουν όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως σχετικά με τη διδασκαλία: ουσιαστικά τα πανεπιστήμια δεν καλλιεργούν την παλαιολιθική έρευνα, αφού δε διαθέτουν επιστήμονες ειδικευμένους στο εν λόγω αντικείμενο.

Οι ξένες αρχαιολογικές σχολές δεν έθεσαν σχεδόν ποτέ στον προγραμματισμό τους ως προτεραιότητα κάποια παλαιολιθική έρευνα. Τέτοιες έρευνες διενεργούν σπανιότατα, μόνο αν το επιδιώξουν προσωπικά κάποιοι ερευνητές και υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχει διαθέσιμη άδεια έρευνας, αφού είναι εξαιρετικά δύσκολο να παραμεριστεί μια άλλη ανασκαφή, των μεταγενέστερων περιόδων, προκειμένου να διενεργηθεί στη θέση της μια παλαιολιθική.

Όσον αφορά την Αρχαιολογική Εταιρεία, ούτε λόγος να γίνεται για τη διενέργεια παλαιολιθικής ανασκαφής.

Όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως ισχύουν δυστυχώς και για την Αρχαιολογική Υπηρεσία, η οποία διενεργεί το μεγαλύτερο μέρος της αρχαιολογικής και δη ανασκαφικής έρευνας, κυρίως με τη μορφή σωστικών ανασκαφών: οι ελάχιστες παλαιολιθικές έρευνες που έχουν διενεργηθεί έως τώρα οφείλονται μόνο σε ατομική πρωτοβουλία κάποιων στελεχών της. Πρόκειται, ουσιαστικά, για συστηματικές ανασκαφές. Εδώ δηλαδή παρατηρείται το ακόλουθο οξύμωρο φαινόμενο: στο πλαίσιο των σωστικών ανασκαφών, οι οποίες αποτελούν το κύριο έργο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, δεν έχει διενεργηθεί καμία παλαιολιθική ανασκαφή (με μία μόνο εξαίρεση, βλ. παρακάτω). Οι ελάχιστες παλαιολιθικές ανασκαφές που έχουν διενεργηθεί, έχουν διενεργηθεί ως συστηματικές, δηλαδή ως προσωπικές έρευνες κάποιων στελεχών της. Συνεπώς δεν συμπεριλαμβάνονται στο κύριο έργο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, αλλά γι' αυτήν αποτελούν ουσιαστικά πάρεργο.

Προστασία

Μολονότι, σύμφωνα με τις διατάξεις της ισχύουσας νομοθεσίας, τα παλαιολιθικά κατάλοιπα προστατεύονται εξίσου με τα υπόλοιπα αρχαία, στην πράξη παραμένουν ουσιαστικά απροστάτευτα, αφού η συντριπτική πλειονότητα των αρχαιολόγων τα αγνοεί. Όπως αναφέρθηκε ήδη,

β' συνθετικό της ονομασίας τους («λιθική»), μολονότι ο λίθος αποτελεί στην πραγματικότητα ένα ελάχιστο μέρος του υλικού πολιτισμού αυτών (κυρίως της δεύτερης). Είναι προφανές ότι αυτή η αντίληψη απηχεί παρωχημένες ιδέες.

3. Βέβαια, η απουσία της παλαιολιθικής αρχαιολογίας από τα ελληνικά πανεπιστήμια, εκτός από τις γνωστές αδυναμίες και τα οργανωτικά προβλήματα των πανεπιστημίων, οφείλεται επίσης –ίσως μάλιστα κυρίως– σε προσωπικές επιλογές των διδασκόντων. Πράγματι, δεν

είναι λίγοι οι διδάσκοντες που αντιμετωπίζουν με δυσπιστία το άνοιγμα σε ένα νέο ερευνητικό πεδίο και γνωστικό αντικείμενο, το οποίο δεν κατέχουν και συνεπώς υπάρχει κίνδυνος να ξεφύγει από την επιρροή τους. Ακόμη και οι διδάσκοντες των πιο κοντινών ειδικοτήτων (κυρίως της προϊστορικής αρχαιολογίας), που διαπιστώνουν την έλλειψη διδασκαλίας της παλαιολιθικής αρχαιολογίας, είτε προτιμούν να αυτοχρισθούν ειδικοί και να το κρατήσουν για τον εαυτό τους, είτε περιμένουν τότε θα εμφανιστεί κάποιο «δικό τους παιδί».

έως τώρα δεν έχει γίνει καμία πραγματικά σωστική ανασκαφή, με μοναδική ίσως εξαίρεση λίγες μικρές επεμβάσεις στη Θεσπρωτία, στο πλαίσιο κατασκευής της Εγνατίας Οδού. Και αυτές, όμως, δεν είχαν προγραμματιστεί εξαρχής, μολονότι η παρουσία των σχετικών καταλοίπων ήταν γνωστή εκ των προτέρων στους ειδικούς, αλλά προέκυψαν από την ευτυχή συγκυρία της τυχαίας αναγνώρισής τους από αρχαιολόγο άλλης ειδικότητας και στη συνέχεια της παρουσίας κάποιων νέων αρχαιολόγων που είχαν συμμετάσχει παλαιότερα σε παλαιοιθικές ανασκαφές και είχαν κάνει σχετικές μεταπτυχιακές σπουδές. Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, δεν παύει να αποτελεί μια αξιόλογη και αξιέπαινη προσπάθεια.

Την τύχη των παραπάνω καταλοίπων, όμως, δεν είχαν πολυάριθμα άλλα (κατά πολύ πολλαπλάσια) σε διάφορα σημεία της Ελλάδας, τα οποία έχουν καταστραφεί αναμφισβήτητα από ποικίλα έργα, περνώντας μάλιστα απαρατήρητα. Και πώς να μην περάσουν απαρατήρητα, αφού, κατά τη συνήθη πρακτική των αυτοψιών, τα μόνα λείψανα που αναζητούνται είναι τα αρχιτεκτονικά και τα κεραμικά, ενώ δεν εξετάζεται καθόλου το ενδεχόμενο παρουσίας άλλων καταλοίπων, όπως είναι για παράδειγμα οι μικρές οστέινες παρασχίδες («σχίζες») και τα απολείσματα πυριτόλιθου ή χαλαζία, που θα μπορούσαν να αποτελούν λείψανα μιας παλαιοιθικής εγκατάστασης;

Πέραν τούτου, εντελώς ενδεικτική της όλης κατάστασης είναι και η σύγχυση που διαπιστώνεται στο θεσμικό πλαίσιο, τόσο στον Αρχαιολογικό Νόμο όσο και στον ισχύοντα Οργανισμό του ΥΠ.ΠΟ.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 3028/2002, προστατεύονται όλα τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, συνεπώς και τα παλαιοιθικά. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 2, παρ. β, περ. αα, «στα αρχαία μνημεία συμπεριλαμβάνονται σπήλαια και παλαιοντολογικά κατάλοιπα για τα οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι συνδέονται με την ανθρώπινη ύπαρξη». Αυτή ακριβώς η διατύπωση, όμως, μαρτυρεί τη σύγχυση που επικρατεί επί του θέματος, αφού δεν είναι δυνατόν να υπάρχουν παλαιοντολογικά κατάλοιπα που να συνδέονται με την ανθρώπινη ύπαρξη. Τα οστεολογικά κατάλοιπα που συνδέονται με την ανθρώπινη ύπαρξη δεν είναι παλαιοντολογικά, αλλά αρχαιολογικά (ζωοαρχαιολογικά), δεδομένου ότι η διάκριση μεταξύ παλαιοντολογικού και αρχαιολογικού δεν είναι θέμα ηλικίας και χρόνου αλλά βασίζεται ακριβώς στη σύνδεση ή όχι των καταλοίπων με την ανθρώπινη ύπαρξη και δραστηριότητα: οποιοδήποτε κατάλοιπο συνδέεται με αυτή είναι αρχαιολογικό (ανεξάρτητα από ηλικία και εποχή), ενώ στην αντίθετη περίπτωση είναι δημιουργία της φύσης, δηλαδή παλαιοντολογικό. Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, η ουσία είναι ότι τα κατάλοιπα αυτά δεν προστατεύονται (διασώζονται) αφού, όπως αναφέρθηκε ήδη, περνούν απαρατήρητα.

Όσον αφορά την οργάνωση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η προστασία των παλαιοιθικών καταλοίπων αποτελεί συνήθως έργο των δύο Εφορειών Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας (Βόρειας και Νότιας Ελλάδος). Αυτό δεν ορίζεται ρητά, αλλά έχει επικρατήσει στην πράξη, αφού οι τοπικές Εφορείες αδυνατούν να τα προστατεύσουν εξαιτίας της έλλειψης ειδικευμένου προσωπικού. Ωστόσο, τόσο ο τίτλος των Εφορειών Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας όσο και οι αρμοδιότητές τους σύμφωνα με τον οργανισμό του ΥΠ.ΠΟ., μαρτυρούν και αυτά την άγνοια και τη σύγχυση επί του θέματος καθώς και τη στρεβλή εικόνα που έχει επικρατήσει για την Πα-

λαιολιθική Εποχή. Πρώτα-πρώτα ο τίτλος τους είναι αδόκιμος, αφού τα δύο αντικείμενα της αρμοδιότητάς τους, η παλαιοανθρωπολογία και η σπηλαιολογία, δεν θεωρούνται διαφορετικά (διότι τότε θα συνδέονταν με το σύνδεσμο «και»), αλλά ταυτόσημα. Ο συνδυασμός αυτός μαρτυρεί σύγχυση και παραπέμπει στον παρωχημένο πλέον μύθο του ανθρώπου των σπηλαίων, ο οποίος υποδήλωνε παλαιότερα τον παλαιολιθικό άνθρωπο. Σήμερα, όμως, όλοι γνωρίζουμε ότι αυτό ουδόλως ισχύει, αφού παλαιολιθικά κατάλοιπα δεν βρίσκονται μόνο σε σπήλαια, αλλά και σε υπαίθριες θέσεις. Ίσως μάλιστα στις τελευταίες να είναι περισσότερα, αλλά δεν παρουσιάζουν τόσο μεγάλη συγκέντρωση, ενώ εντοπίζονται και πολύ πιο δύσκολα.

Όσον αφορά τις αρμοδιότητες των δύο Εφορειών, ενώ το δεύτερο σκέλος της αποστολής τους, η προστασία και μελέτη των σπηλαίων είναι σαφής, δε συμβαίνει το ίδιο και με το πρώτο σκέλος, αυτό της παλαιοανθρωπολογίας, η έννοια της οποίας είναι πολύ ασαφής. Έτσι, θεωρούνται, αόριστα, ως οι υπηρεσίες που είναι αρμόδιες για την προστασία και μελέτη των σκελετικών καταλοίπων (ανθρώπων και ζώων), των παλαιολιθικών, των παλαιοντολογικών, ή ακόμη και των γεωλογικών, δηλαδή τους αποδίδονται αρμοδιότητες που αντιστοιχούν περίπου σε όλο το περιεχόμενο του όρου «περιβαλλοντική αρχαιολογία». Από την άλλη μεριά, όμως, δεν ορίζεται σαφώς αν οι Εφορείες αυτές είναι αρμόδιες για την προστασία των παλαιολιθικών καταλοίπων που βρίσκονται μόνο μέσα σε σπήλαια ή και των υπαίθριων, δεδομένου ότι στις αρμοδιότητές τους (ειδικότερα σε αυτές των Τμημάτων Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας) περιλαμβάνεται και η «μελέτη παλαιοντολογικών ευρημάτων σπηλαίων και ανοικτών θέσεων».

Σε κάθε περίπτωση, αποτελεσματική προστασία των παλαιολιθικών καταλοίπων, στον ίδιο βαθμό με εκείνη και των άλλων αρχαίων, θα υπάρξει μόνο όταν θα την ασκούν οι κατά τόπους Εφορείες, οι οποίες ελέγχουν «εκ του σύνεγγυς» όλες τις δραστηριότητες στην περιοχή της χωρικής τους αρμοδιότητας. Απαραίτητη προϋπόθεση, όμως, είναι η στελέχωσή τους με το αναγκαίο ειδικευμένο προσωπικό.

Ός την οριστική επίλυση του προβλήματος, δηλαδή την ανάληψη της προστασίας των παλαιολιθικών καταλοίπων από τις κατά τόπους Εφορείες, θα απαιτηθεί ένα μακρύ μεταβατικό στάδιο, κατά τη διάρκεια του οποίου το έργο αυτό καλό θα ήταν να αναλάβουν μία ή περισσότερες ειδικές Εφορείες. Οι πλέον ενδεδειγμένες για να το αναλάβουν είναι αναμφισβήτητα οι Εφορείες Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, οι μόνες που είναι σήμερα σε θέση να το φέρουν σε πέρας, όπως σημειώθηκε και παραπάνω, υπό την προϋπόθεση, βέβαια, ότι θα ενισχυθούν σημαντικά με ειδικευμένο προσωπικό. Συγχρόνως, όμως, πρέπει να προγραμματιστεί η στελέχωση όλων των Εφορειών με παλαιολιθικούς αρχαιολόγους και να προχωρήσουν οι απαραίτητες διαδικασίες προς αυτή την κατεύθυνση.

Σε κάθε περίπτωση πρέπει να καταστεί συνείδηση ότι τα παλαιολιθικά κατάλοιπα στην Ελλάδα δεν είναι σποραδικά, όπως πιστεύεται λανθασμένα, αλλά, αντιθέτως, πυκνά. Απαντούν και εδώ στην ίδια σχεδόν συχνότητα με την οποία απαντούν και σε άλλες χώρες της Δ. Ευρώπης, με τη διαφορά ότι εκεί προστατεύονται συστηματικά, μελετώνται και αναδεικνύονται, γι' αυτό και δημιουργείται η εσφαλμένη εντύπωση ότι εκεί αφθονούν ενώ εδώ απουσιάζουν. Συνεπώς η στελέχωση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας με παλαιολιθικούς αρχαιολόγους σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί πολυτέλεια, αλλά επείγουσα ανάγκη.

Ανάδειξη

Η μόνη παλαιολιθική ανασκαφή που έχει αναδειχτεί έως τώρα είναι το σπήλαιο της Θεόπετρας⁴. Και εδώ, όμως, η ανάδειξη περιορίζεται στη στερέωση και παρουσίαση κάποιων ανασκαφικών τομών, όπου μπορεί να παρατηρήσει κανείς τη στρωματογραφία. Μόνο που ο απλός επισκέπτης δεν μπορεί να καταλάβει και πολλά πράγματα, αφού δεν υπάρχουν επαρκή επεξηγηματικά κείμενα και άλλο πληροφοριακό υλικό (αναπαραστάσεις κ.λπ).

Όσον αφορά τα μουσεία, ούτε εδώ διαπιστώνεται κάποια συστηματική προσπάθεια ανάδειξης-προβολής των παλαιολιθικών καταλοίπων. Μόνο σε κάποια περιφερειακά ή τοπικά μουσεία εκτίθενται λίγα παλαιολιθικά ευρήματα, είτε διότι έτυχε να υπάρχουν στις αποθήκες, είτε ως απόρροια προσωπικών επιλογών ορισμένων υπεύθυνων. Αντίθετα, τα παλαιολιθικά κατάλοιπα απουσιάζουν από τα μεγάλα μουσεία και πρωτίστως από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο⁵.

Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει για το σπήλαιο και το μουσείο των Πετραλώνων Χαλκιδικής, μια μείζονος σημασίας παλαιολιθική θέση και το μουσείο της, που συνιστούν έναν σημαντικό αρχαιολογικό χώρο, αναδεδειγμένο με κρατικά κονδύλια, αλλά παραχωρημένο προς διαχείριση επί μακρόν σε ιδιωτικό φορέα. Τόσο το σπήλαιο όσο και το μουσείο, όμως, επιφύλασσαν δυσάρεστες εκπλήξεις σε όσους είχαν έστω και στοιχειώδεις γνώσεις του αντικειμένου, δεδομένου ότι η εντελώς αντιεπιστημονική παρουσίαση των ευρημάτων οδηγούσε σε παραπληροφόρηση των επισκεπτών, αποτελώντας, ουσιαστικά, όργανα μιας ιδιότυπης προπαγάνδας (και αποφέροντας πολλά οικονομικά οφέλη). Ελπίζουμε ότι, ύστερα από την πρόσφατη περιελευσή τους στην Αρχαιολογική Υπηρεσία, με τις σχεδιαζόμενες επεμβάσεις στο σπήλαιο και με την επανέκθεση των συλλογών του μουσείου, θα δημιουργηθεί το πρώτο δημόσιο μουσείο που θα δίνει στον επισκέπτη μια καλή εικόνα της Παλαιολιθικής Εποχής.

Σκοπιμότητα προστασίας των παλαιολιθικών καταλοίπων

Αυτή είναι λίγο-πολύ η κατάσταση στη χώρα μας, όπου, όπως αναφέρθηκε, η παλαιολιθική αρχαιολογία παραμένει στο περιθώριο της επιστήμης της αρχαιολογίας, ενώ τα παλαιολιθικά κατάλοιπα ουσιαστικά δεν προστατεύονται. Σήμερα, όμως, όλοι γνωρίζουμε ότι αντικείμενο της αρχαιολογίας δεν αποτελούν μόνο οι υψηλοί πολιτισμοί και τα έργα τέχνης της αρχαιότητας, αλλά το σύνολο των καταλοίπων του υλικού πολιτισμού του παρελθόντος.

Ο Άνθρωπος, από τότε που άρχισε να επεξεργάζεται τα διάφορα υλικά και να κατασκευάζει εργαλεία προκειμένου να ικανοποιήσει τις ανάγκες του, είναι δημιουργός και φορέας πολιτισμού.

4. Πρόσφατα ξεκίνησαν έργα ανάδειξης και στο σπήλαιο Φράγγθι.
5. Αξίζει να αναφερθεί ότι το 2002, κατά την προετοιμασία της επανέκθεσης των συλλογών του ΕΑΜ για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, ο υπογράφων πρότεινε να εκτεθούν λίγα χαρακτηριστικά παλαιολιθικά τέχνηρα, προκειμένου να πληροφορούνται οι επισκέπτες του μεγαλύτερου μουσείου της χώρας ότι η κατοίκηση

αυτού του τόπου άρχισε από την Παλαιολιθική Εποχή. Προφανώς, όμως, η πρόταση αυτή θεωρήθηκε τόσο... βέβηλη, ώστε δεν κρίθηκε άξια ούτε καν αρνητικής απάντησης. Εξίσου αρνητική αντιμετώπιση είχε και άλλη παλαιότερη πρόταση του υπογράφοντος για τη δημιουργία παλαιολιθικού μουσείου στη Μάνη, την περιοχή της Ελλάδας με τις περισσότερες ίσως παλαιολιθικές θέσεις.

Από την κατασκευή των πρώτων λίθινων εργαλείων έως τα τελειότερα επιτεύγματα της σύγχρονης τεχνολογίας, ο υλικός πολιτισμός είναι αδιάσπαστος και η πολιτισμική ανέλιξη του Ανθρώπου συνεχής, παρά τις αναπόφευκτες λοξοδρομήσεις και παλινδρομήσεις. Είναι συνεπώς αναμφισβήτητο ότι τα κατάλοιπα της Παλαιολιθικής Εποχής αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της αρχαιολογικής κληρονομιάς και η μελέτη αυτής της περιόδου αναπόσπαστο τμήμα της επιστήμης της αρχαιολογίας. Αρκεί να αναλογιστούμε ότι η χρονική διάρκεια της Παλαιολιθικής Εποχής (σχεδόν 2,5 εκατομμύρια χρόνια) αντιπροσωπεύει τα 99,7/100 της ιστορίας του ανθρώπινου γένους και της πολιτισμικής του ανέλιξης. Η εποχή αυτή αποτέλεσε την εξαιρετικά μακρόχρονη περίοδο προετοιμασίας και ωρίμανσης των μεταγενέστερων «θεαματικών» σταδίων ανάπτυξης του πολιτισμού.

Στην Ελλάδα, ειδικότερα, οι υψηλής στάθμης πολιτισμοί της Νεολιθικής Εποχής και της Εποχής του Χαλκού δεν πήγασαν εκ του μηδενός ούτε μεταφυτεύτηκαν αυτούσιοι από κάποια άλλα κέντρα, αλλά ξεπήδησαν ή –ενδεχομένως– συνάντησαν εδώ ένα παλαιολιθικό και μεσολιθικό υπόβαθρο που προϋπήρχε σε αυτό το χώρο. Αυτό το υπόβαθρο οφείλουμε να το μελετήσουμε, να το αναδείξουμε και να προστατεύσουμε τα υλικά του κατάλοιπα.

Συμπερασματικά, δίχως να παραγνωρίζεται η σπουδαιότητα των μεταγενέστερων αρχαιοτήτων και ιδιαίτερα των υψηλών πολιτισμών που αναπτύχθηκαν στον ελληνικό χώρο, είναι απαραίτητο να επιδειχθεί εξίσου ο απαραίτητος σεβασμός και προς τα κατάλοιπα της Παλαιολιθικής Εποχής.

Προβλήματα - προτάσεις

Στη χώρα μας, όμως, έχει δημιουργηθεί μια μακριά αρνητική παράδοση απέναντι στην παλαιολιθική αρχαιολογία, η οποία είναι πολύ δύσκολο να υπερνικηθεί. Όση πρόοδος και αν έχει σημειωθεί τελευταία, πρέπει να διανυθεί πολύ μακρύς δρόμος ακόμη για να φτάσουμε σε ένα επίπεδο στοιχειώδους ανάπτυξης της παλαιολιθικής αρχαιολογίας, όπως αρμόζει σε έναν αναγνωρισμένο κλάδο της αρχαιολογικής επιστήμης, ώστε να μπορεί να μελετηθεί η Παλαιολιθική Εποχή στον ελλαδικό χώρο και να αρχίσει η ουσιαστική προστασία των καταλοίπων της.

Η ανάγκη για ανάπτυξη της παλαιολιθικής αρχαιολογίας είναι πλέον επιτακτική, καθώς το διακύβευμα είναι εξαιρετικά σημαντικό: η διάσωση των παλαιολιθικών καταλοίπων από τον αφανισμό. Διότι, αν μεν η πρόοδος της έρευνας μπορεί να περιμένει, η σωτηρία των καταλοίπων από τα ολοένα και πιο πολλά και πιο μεγάλα έργα, που αφανίζουν μεγάλες εκτάσεις, έχει κατεπείγοντα χαρακτήρα. Στην πραγματικότητα, βέβαια, η ανάπτυξη της έρευνας και η προστασία των καταλοίπων δεν μπορεί παρά να προοδεύουν παράλληλα, αφού πρόκειται για τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος: πρόκειται, ουσιαστικά, για τη βασική και την εφαρμοσμένη έρευνα στον τομέα της παλαιολιθικής αρχαιολογίας.

Είναι προφανές, όμως, ότι η άμεση λύση του προβλήματος είναι αδύνατη, δεδομένου ότι το υπάρχον επιστημονικό αρχαιολογικό δυναμικό της χώρας μας (και όχι μόνο αυτό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας) αγνοεί το εν λόγω γνωστικό αντικείμενο και αδυνατεί να αναγνωρίσει τα κατάλοιπα της Παλαιολιθικής Εποχής. Η προστασία των παλαιολιθικών καταλοίπων θα είναι

δυνατή μόνο όταν όλοι σχεδόν οι αρχαιολόγοι θα είναι σε θέση τουλάχιστον να τα αναγνωρίζουν, κάνοντας έτσι το πρώτο βήμα για την προστασία τους. Έως τότε όμως θα απαιτηθεί πολύς χρόνος και συντονισμένη προσπάθεια εκ μέρους και των δύο κύριων πόλων της αρχαιολογίας στη χώρα μας, δηλαδή της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας από το ένα μέρος και των πανεπιστημίων και άλλων ερευνητικών φορέων από το άλλο. Ως πρώτο βήμα θα πρέπει να αρχίσει το συντομότερο δυνατόν η συστηματική διδασκαλία της παλαιολιθικής αρχαιολογίας στα ελληνικά πανεπιστήμια, τα οποία αποτελούν την κύρια πηγή τροφοδοσίας με επιστημονικό δυναμικό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι τα αποτελέσματα δε θα φανούν αμέσως, αλλά μετά από πολλά χρόνια.

Καθοριστικό ρόλο για την ανάπτυξη της παλαιολιθικής αρχαιολογίας και την πρόοδο της αντίστοιχης έρευνας στη χώρα μας θα παίζει αναμφισβήτητα η διενέργεια πολλών και σημαντικών ανασκαφών, για τους ακόλουθους κυρίως λόγους:

- Ο πολλαπλασιασμός των ανασκαφών θα επιτρέψει να συγκεντρωθούν ικανές ποσότητες από στέρεα δεδομένα, τα οποία θα αποτελέσουν επιτέλους μια αξιόπιστη βάση για τη μελέτη της Παλαιολιθικής Εποχής στον ελλαδικό χώρο.
- Πέρα από την αύξηση της αρχαιολογικής μαρτυρίας, θα καταστεί συνείδηση του κόσμου, αρμόδιων και μη, ότι υπάρχουν και στη χώρα μας πυκνά παλαιολιθικά κατάλοιπα, που πρέπει να διασωθούν.
- Όπως δείχνει η έως τώρα εμπειρία, ο πολλαπλασιασμός των ανασκαφών και κυρίως οι μεγάλες ανασκαφές θα λειτουργήσουν ως –άτυπες αλλά ουσιαστικές– «σχολές», από τις οποίες θα εκκολληθούν αρκετοί «παλαιολιθικοί» αρχαιολόγοι, που θα συμβάλουν στην ανάπτυξη αυτού του ερευνητικού αντικειμένου και, συνεπώς, στην καλύτερη προστασία των παλαιολιθικών καταλοίπων.

Σε αντίθεση, λοιπόν, με τη γενική παραδοχή για την ανάγκη περιορισμού των ανασκαφών, ειδικά για την προστασία των παλαιολιθικών καταλοίπων στη χώρα μας θα ήταν προτιμότερο να υπάρξει μια περίοδος διενέργειας πολλών και σημαντικών παλαιολιθικών ανασκαφών, οι οποίες θα επιφέρουν ανάπτυξη της παλαιολιθικής αρχαιολογίας. Εδώ που έχουμε φτάσει, ακόμη και το πέρασμα από ένα στάδιο «ηρωικής εποχής» της παλαιολιθικής αρχαιολογίας δεν μπορεί παρά να αποβεί ωφέλιμο.

Λαμβάνοντας υπόψη το πλήθος των καταλοίπων που έχουν καταστραφεί έως τώρα, περνώντας μάλιστα απαρατήρητα, και μπροστά στη λαίλαπα που όλοι βλέπουμε να επέρχεται, είναι προτιμότερο να σπεύσουμε για να διασώσουμε ό,τι μπορούμε, έστω και αν πρέπει να μάθουμε «στου κασσίδα το κεφάλι», παρά να συνεχίζουμε να σφυρίζουμε αδιάφορα μέσα στην ανεμελιά της άγνοιάς μας.

ΑΝΔΡΕΑΣ Ι. ΝΤΑΡΛΑΣ
Γενική Γραμματεία Πολιτισμού,
Διεύθυνση Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας
Βόρειας Ελλάδος
adarlas@culture.gr

ANDREAS I. DARLAS
General Secretariat of Culture
Directory of Palaeoanthropology
and Speleology for Northern Greece
adarlas@culture.gr

**“These are also Antiquities”!
The issue of research, protection and giving prominence
to the Paleolithic remains in Greece**

The Palaeolithic archaeology in Greece has been left in the margin of the archaeological science and still today, very few archaeologists are familiar with it. Although the Palaeolithic Era represents more than 9/10 of the human past, it has no place in the syllabus of some Greek universities even as an introductory course

Although there is no longer any doubt about the existence of the Palaeolithic in Greece, the remains of this period continue to go unnoticed and as a consequence they are not protected. It should be noted that almost no rescue palaeolithic excavation has so far been conducted. Research institutions do not undertake palaeolithic investigations, while the emphasis on the significance and promotion of palaeolithic remains is not a priority.

In spite of the situation described above, it is no longer denied that the palaeolithic remains constitute an integral part of the archaeological heritage. It is therefore necessary to protect them to the same extent as the rest of the archaeological remains. Taking into account the catastrophe risks which are constantly increasing due to the numerous development works throughout the Greek territory, the protection of the remains in question is of the utmost importance.

Therefore, an intense effort is required both by universities and other research institutions, in particular by the Archaeological Service, in terms of research and a general development regarding the Palaeolithic Archaeology. To this effect, a key role could be played by the undertaking of numerous extended and well organized excavations.

ISBN: 978-618-81337-0-9

